

KULTURKRÓNIKA

AZ „IDŐFÉLELEM“ FOGALMÁHOZ

Ismertem spanyol anarchistát, aki az Állammal, a hadsereggel és a rendőrséggel egyetemben egyuttal az — óráát is el szerette volna törölni, mint az emberi szolgaság jelképét és eszközét. Bolondság! vágja rá a nem anarchista elveken nevelkedett ember, ahogy általában, manapság ugyancsak nehéz volna az anarchista utópiában hinni. Valójában azonban az Idő, és jelképe, az óra, igen nagy jelentőséggel bírnak napjainkban az emberi lélek számára, és így érdemes az idő fogalmával nemcsak bölcséleti, de lélektanilag szempontból is foglalkozni. A klasszikus lélektan megállapította, hogy van szubjektív idő és objektív idő; a bergsoniánus *Minkovski* megvizsgálta az idő problémáját a pszichopathológiában, és jól tudjuk, milyen fontos szerepe van az időnek a modern pszichotechnikában is. A sportban az „idő“ a rekord képében jelenik meg előttünk, és a modern életben általában a „gyorsaság“ egyike a legtúlértékeltőbb fogalmaknak. A lélektani idő fogalma azonban igen gyakran már nem is a lélektanba tartozik, hanem a szociológiába. A biológiai, a pszichológiai és a filozófiai idő mellett van egy *társadalmi idő-fogalom* is, amelyre érdemes lenne már egyszer behatóbban kitérni.

J'ai mal à mon temps, — mondják Paul Valéry egy kis, igen éleselméjű dialógusában. *Fáj az időm!* — s ez a mondat ma még majdnem olyan komikusan hangzik, mintha gyermekkorom vitézlászló-bábjátékában hallanám: „fáj a hajam!“. Pedig az *idő-fájás* gondolata nem is mai keletű, hanem legalább a német romantika óta ismeretes Európában. Még a mai bölcselők jórésze szerint is az *in-der-Welt-sein* mellett ott áll az *in-der-Zeit-sein* szorongató problémája; eddig azonban még senki sem igyekezett rendszerezni mindazt az újdonságot, amit korunk az idő és a társadalomban élő ember viszonyának újjáértékelése terén kitermelt.

A kisgyermek nem ismeri az időt, „elfelejtkezik az időről“. De amint fokozatosan belenő a felnőttek társadalmába, úgy szokik hozzá lassanként az időhöz is, annak valamennyi kísérő követelményével együtt, s a felnőttekkel együtt csakhamar ő is túlértékeli az idő fontosságát. Itt az ontogenezis valóban ismételni látszik a filogenezist: az európai ember is csak nagykorúsodása folyamán nőtt bele a mai időfogalomba, amelyet valaha ő is ismert. Szokták mondani, hogy a Kelet nem ismeri az időt, és már Marx megfigyelte, hogy Spanyolországban például az Idő malmai lassabban őrölnék, mint egyebütt Európában. (Személyes tapasztalatom alapján ezt valóban meg kell erősítenem; de vajon mi ennek az oka, ha nem a „keleti“ befolyás, amely azonban legalább olyan mértékben a különlegesen vegyes spanyol gazdasági élet, mint ahogy a „vérségi“ hatás folyamánya).

Az időfogalom változása párhuzamosan halad az eliparosodás folyamatával Európában. Az Idő rendkívül fontos faktor a gyártási, az eladási, a konkurenciával való vetélkedési folyamatokban, és Amerika diktálja az új törvényt: *Time is Money!* — az Idő: Pénz! A *Diesseits* egyre jobban háttérbe szorítja a *Jenseits*-ot, s bizonyára nem véletlen, hogy míg a „túlvilág“-ra vonatkozó dolgokat spirituális dolgoknak nevezzük, az „evilágiak“ nevét pedig a „temporális“ szó jelzi. „Evilág“, a „túlvilág“-gal szemben, az „elidősített“ világ, ha ugyan szabad ezt a németből fordított terminust használnom. A középkori szentéletű ember még joggal lenézte a temporális-„világi“ dolgokat: *quid hoc ad aeternum?* — kérdezte gúnyosan. A szellem örökkévaló volt, a Világot pedig, öntudatlanul (de az etimológia elárulja!) egyszerűen azonosította az Idővel.

A kezdődő industrializálódás korában lép fel Franz von *Baader* német romantikus filozófus, és csodák-csodája, „az elidősített ember keserveiről“ beszél (*die Leiden des verzeitlichten Menschen*). Az idő olybá tűnik neki, mint az az ásványvizforrás, amelynek vizébe helyezve sétapálcánkat, az megkövesedik. Az Idő korrozív hatása az emberre egészen ilyen: kicserzi, megkeményíti, törékennyé, durvává és mégis porhanyóvá teszi. Az Idő az ember új ellenlábasa, s már nem az ördög, vagy az isten. Az Idő az új Isten (s csak nemrégiben vettem kézhez *Georges-Philippe Dhas* francia költő *Satanas* című époszát, amelynek körülbelül ez a „gondolati“ tartalma). Egy érdekes és különös spanyol gondolkodó, *Diego Ruiz* századunk elején egész bölcséleti rendszert akart arra az axiómára felépíteni, amelyet így fejezett ki: *tempus est dolor*, „az idő azonos a fájdalommal“ (irtam is erről a *Revue Mondiale* 1932. májusi számában: *Diego Ruiz, le philosophe de la révolution espagnole* címen). S vajjon ki ne gondolna itt azonnal Marcel Proust hatalmas regényciklusára, amelynek tulajdonképpen ugyanez az alapgondolata: *la Recherche du Temps perdu*, „Az elveszett idő nyomában“? A cím, valamint az egész mű csak akkor nyeri el értelmét, amikor a befejező két kötethez érünk, ahhoz a részhez, amely „A megtalált Idő“, a *Temps retrouvé* közös címét viseli. Az elegáns élettől (amelyet a francia „világ“-nak, *monde*-nak nevez, úgy hogy az előbbi világ-idő egyenlet itt kibővül egy új taggal: világ-idő-„nagyvilági élet“, azaz „társadalom“, miután csak az *előkelő* társaság, a *société* és csak az *előkelő* világ számít *monde*-nak!) hosszú ideig visszavonult elbeszélő ismét visszatér a „világba“, és megjelenik egy *előkelő* fogadáson. Itt megtalálja az „elveszett“ embereket, akik azonban mind megszenveték az idő korrozív hatását, elhervadtak, önmaguk kicsinyített habkömésévé zsugorodtak össze... Az Idő változásai és a Társaság változásai egybeesnek: az egyetlen, aki nem változott, az a megfigyelő, az elbeszélő, aki (Babitszal szólva) „elmaradt korától“.

Az Idő tehát a modern ember számára állandó „funkciónövekedést“ mutat. A modern technika nemcsak a térrel, hanem az idővel való surlódásunkat is egyre csökkentti, ha teljesen eltüntetni sohasem is lesz képes.

De az ember érzékszervei, az ember lelke még nem idomultak hozzá a technika által megreformált Időhöz. Az idegesség, amit amerikai szerző ír le a 19. század elején, mint éppen az anyagilag jobban szituált osztályban gyakrabban előforduló betegséget (!); az idegesség, amely ma tömegbajjá vált már, nagyrészt erre vezethető vissza. „A neurótikus legkérelhetetlenebb ellensége: az Idő!” — vallotta Alfred Adler, és az „én és a te“, valamint az „én és a másik nem“ problémája mellé felvette harmadiknak az „én és a foglalkozásom“ kérdését is, amelyet akár mindjárt az „én és az idő“ problémájának is nevezhetett volna el.

S itt találkozunk egy új, sajátságos neurozissal, amely ugyan csak el van terjedve napjainkban. Ez az új betegség: az *idő-félelem*, vagy tudakosabban, a *kronofóbia*. Párhuzamos baj a tér-izsonnyal, csak sokkalta gyakoribb annál. Abban áll, hogy a betegnek különleges iszonya van üres idő-fázisokat szelni át, összekülönbözik az idővel. Ahogy a tériszonyos beteg fél a szabad terektől, úgy reszket az idő-iszonyos az „üres“ időtől. Ezért csinál állandóan „programot“, amit sokszorosan tulterhel, s amit ugysem valósít meg soha. „Nincs ideje“, „nem ér rá“, „rettenetesen el van foglalva“; ha azonban valójában közelebbről vizsgáljuk idő-beosztását, kiderül, hogy mindez csak kifogás, és hogy látszólagos nagy aktivitása egyszerűen — tunyaság! Az időiszonyos beteg megfut az idő elől, de elfelejti, hogy az idő mindenütt jelenvaló, új istenség, amely elől csak látszólag lehet elrejtőzni, de nem a valóságban.*

Proust nagy regényének elbeszélője is elmondhatná Valéry figurájával: fáj az időm! Több ügyes módszerrel harcol az idő ellen, mert az időt ideig-óráig fel lehet függeszteni: zenével, alvással és álommal, méreggel, de legfőképpen az ember legerősebb elmúlás-elleni fegyverével: az emlékezéssel. Végül is azonban az Idő betör jólvédett rejtékünkbe és diadalt arat. S Thomas Mann *Varázshegyén* a betegséggel is hiába küzdenek az Idő ellen...

Nincs elveszett idő! — dalolja Kelet poétája, Rabindranath Tagore. De a Nyugat emberének az idő: pénz, s a Nyugat embere a pénz után lohol lélekszakadva. A Gyorsaság, vagyis tulajdonképpen az Idő igájában nvögünk, s nem a gyorsaság maga teszi az embert Istenhez hasonlóvá, ahogy Adler vélte, hanem az Időtlen-ség. Az „álomtalan alvás“, a Nirvána.

A jó, békebeli, kényelmes, polgári Időt mindörökre eltemettük. Akkor éjjel, akkor éjjel az órák össze-vissza vertek: a legnagyobb biztonság, az Idő biztonsága is leomlott, a Pénz biztonságával együtt. Az Idő megpuffadt, és most agyonnyomással fenyegeti az embert. Korunk ügvetlen társadalmi felcserjei egyelőre még hiába kísérleteznek a *dopolavoro*-val, a „szabadidőbeosztással“, egyszóval: a társadalmi idő rendezésének kérdésével. Mindezekre az idő-problémákra talán az ezévi, Mexikóban összeülő városrendészeti

* Az „idő-félelem“ kórképét, több példával, leírni igyekeztem *La cronofobia como síntoma nervioso* c. tanulmányomban (Revista Médica de Barcelona, 1932. novemberi szám).

kongresszus, amelynek programján ilyen kérdések is szerepelnek, új válaszokat, új megoldási kísérleteket igyekeznek majd hozni. Mindenesetre feltűnő, milyen kevéssé méltattuk eddig figyelemre az egyéni és a kollektív „idő-iszony“, a kronofóbia napjainkban olyan végtelenül fontos kérdését. (*Brachfeld Olivér.*)

A MAI ÉLETTAN. A „biológia“ kifejezést *Lamarck* vezette be a múlt század elején. Ez a szó tulajdonképpen az életre vonatkozó ismeretek összességét jelenti. Mi azonban itt a biológiáról abban a szűkebb értelemben beszélünk, amit *Yves Delage* meghatározása óta általában használnak, amikor is: a biológia az élet nagy megnyilvánulásainak tanulmányozása a sejtben, az egyénben és a fajban.

Sejt, egyén, faj — ime három lépcsőfoka annak a szintézisnek, amire a biológus törekszik. A felismerésből, ahogy a sejt alapvető egysége minden élőszervezetnek, fakad az a követelés, hogy tanulmányozása szükséges a többi élettani tanulmányok előkészítésére és megalapozására. A sejt mikroszkopikus eleme az élőlényeknek. Elkészítően összetett és bonyolult vallami a sejt; tanulmányozására a tudósok a legkülönbözőbb módszereket dolgozták ki. Sokezeres nagyítással figyelik élő, élettelen, természetes állapotában vagy színező anyagok által megfestve. Végtelenül finom operációknak vetik alá. Ma már mikrovivisekció (a sejtek élve való boncolása) és sejtsebészet is létezik; műszerek jegyzik a sejtben lefolyó fizikai és kémiai jelenségeket; a protoplazmát aprólékos vizsgálatnak vetik alá, kutatják szerkezete rejtelmét, ha születésének titkát egyelőre még nem is tudják.

Omne vivum ex ovo — mondotta már a XVII. században *Hervey*, aki azonban az ovum szónak korántsem tulajdonította azt a értelmet, amivel mi használjuk. Hogyan alakul ki az egyén, amely az első sejttől indul. Milyen eseménysorozaton keresztül jut el a különböző szervek és szövetek amaz egyesülése, amit szervezetnek nevezünk, teljes kifejlődéséhez attól a petétől kezdve, melyről nem hinnénk, hogy ilyen fejlődésre képes. Az élőlény kialakulásának érdekesítő kérdésére mutatunk most rá s meg kell mondanunk, hogy ez a kérdés, a modern élettan hatalmas fejlődésének ellenére még igen távol áll attól, hogy véglegesen elintézettnak tekinthessünk.

Az egyén kialakult; most már csak növekednie kell, érnie kell ahhoz, hogy tökéletesen megfeleljen elődjeinek. A növekedés kérdése majd olyan nehéz, mint a születése. A vita szakadatlanul folyik körülötte és ebben a pillanatban csupán annyit tudunk biztosan, hogy a növekedés döntő tényezőinek bizonyos kémiai anyagokat, a hormonokat kell tekintenünk, amiket az u. n. belső kiválasztó mirigyek juttatnak el a szervezetbe a véren keresztül. Amellett, hogy ezek a hormonok ilyen fontos tényezői a növekedésnek, még a táplálkozást is irányítják, befolyást gyakorolnak a test formáira és az értelem élnkségére épp úgy, veinek együttműködését. A hormonok ismerete nemcsak az élettan számára felmérhetetlen jelentőségű, hanem az orvostudomány számára is. Gyakran megtörténik pl. hogy az emberi szervezet nem termel kellő mennyiségű hormont vagy pedig a hormon minőségében van hiba. Ha a hormonok szigorúan specifikusok lennének, vagyis, ha az ember által termelt hormonok csupán az emberi testben működnének, az állatoké pedig csak az állatban, úgy a hormonokat csak igen szűk területen lehetne gyógyításra felhasználni. Az orvostudomány és a szan-